

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ
І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
У КРАЇНАХ СВІТУ**

МОНОГРАФІЯ

**МАРІУПОЛЬ
2019**

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ І
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН КРАЇН СВІТУ**

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

**За науковою ред. чл.-кор. НАПН України,
д.політ.н., проф. К. В. Балабанова**

**Маріуполь
МДУ
2019**

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	5
РОЗДІЛ 1. РОЗБУДОВА ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	7
1.1. Соціально-економічний конфлікт як детермінанта процесу трансформації політичної системи.....	7
1.2. Фактори та принципи концептуалізації державної молодіжної політики (на прикладі Донецької області): історико-політичний аспект.....	66
1.3. Шляхи, механізми та джерела державної політики захисту сім'ї в період кризи.....	106
1.4. Екзогенний вплив Росії на посилення сепаратистських процесів на Південному Сході України.....	137
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ АКЦЕНТИ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ В КРАЇНАХ СВІТУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	157
2.1. Роль публічної дипломатії у зовнішній політиці держави.....	157
2.2. Вплив громадських організацій на забезпечення якості вищої освіти: європейський та світовий досвід.....	173
2.3. Становлення інституту лобізму: досвід Канади для України.....	198
РОЗДІЛ 3. ТРАНСФОРМАЦІЯ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ У СУЧАСНИХ ДЕРЖАВАХ	241
3.1. Еволюція партійної системи Греції у 1974 – 2011 рр.....	241
3.2. Еволюція партійної системи Італії у період Другої Республіки (1993 – 2013 рр.).....	276
3.3. Трансформація партійної системи Республіки Кіпр у рамках ЄС.....	310
3.4. Особливості розвитку партійної системи Японії на сучасному етапі: досвід для України.....	355
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	385

питань. Прослідковувалася також активізація згадувань Європейського Союзу, здебільшого щодо залучення до вирішення кіпрської проблеми та протистояння економічній кризі, та питань його розвитку та поглиблення інтеграційних процесів. На виборах 2016 р. програми сконцентрувалися навколо двох питань: економічний розвиток після кризи 2012 – 2013 рр. і шляхи вирішення кіпрської проблеми. Отже тематика ЄС хоча і використовувалася політичними партіями після приєднання до Союзу, але не отримувала належної ваги серед актуальних питань кіпрської політики. По-п'яте, членство ЄС загалом не мало безпосереднього впливу на розстановку сил в кіпрській партійній системі. Воно загалом не змінило вподобання електорату, залишивши при владі чотири найбільші партії, які ще на початку 1990-х рр. закріпили свій статус ядра партійної системи. По-шосте, парламентські вибори 2016 р. позначили початок перехідного етапу розвитку партійної системи, який позначається тенденціями до зменшення сили традиційних партій на користь новостворених і збільшення байдужості населення до політичного життя, що проявляється у великій неявці на вибори. Так, ці вибори наблизили Кіпр до загальноєвропейських тенденцій.

3.4. Особливості розвитку партійної системи Японії на сучасному етапі: досвід для України

Сьогодні характерною рисою розвитку світової спільноти є трансформація всіх сфер життя сучасного соціуму. Це відбувається на фоні висхідної взаємозалежності акторів міжнародних відносин на різних рівнях. Набувають актуальності питання забезпечення сталого розвитку суспільства в глобальному, регіональному та державному вимірах, і одним з визначальних факторів стабільності країни являється стійка політична система. Трансформаційні процеси в партійній системі, яка є підсистемою політичної, впливають на особливості розвитку суспільства загалом та виступають одним з факторів можливої дестабілізації.

Треба зауважити, що сучасний розвиток глобальної світової системи характеризується неухильним зростанням ролі азійського регіону. Останнім часом азійські країни

демонструють значний економічний, фінансовий, демографічний потенціал та надзвичайно швидкі темпи розвитку. Особливістю цього регіону також є наявність держав з радикальними політичними режимами, які становлять загрозу не лише в регіональному, але й світовому вимірі. Це доводить важливість вивчення особливостей політичного розвитку та трансформації політичних режимів в азійських країнах.

Однією з провідних країн регіону є Японія, яка сьогодні виступає важливим актором міжнародних відносин. Тому її сталий розвиток є значущим для забезпечення безпеки. Трансформаційні процеси впливають на її внутрішній розвиток, і це може стати як стабілізуючим, так і дестабілізуючим фактором в регіоні та світі. Розвиток Японії, починаючи з 1990-х років, характеризувався наростанням кризових явищ у всіх сферах життя. Колапс, який охопив провідну політичну силу країни – Ліберально-демократичну партію Японії (ЛДПЯ), з одного боку став проявом цих явищ, з іншого – дестабілізуючим фактором подальшого розвитку країни. Спроби ліберал-демократів зберегти чинну конфігурацію партійної системи в Японії за допомогою обмежених іміджевих та соціально-економічних кроків у XXI ст. потерпіли крах. Світова фінансова криза 2008 р. сприяла загостренню проблем у суспільстві та розчаруванню населення в політичному устрої. Це призвело до стрімкого зростання рейтингу опозиційних сил. Вибори до Палати представників 2009 р. відзначилися значним зростанням електоральної активності виборців та катастрофічно низьким рейтингом ЛДПЯ. В результаті за підсумками голосування вперше, починаючи з 1955 р., опозиційна партія – Демократична партія Японії (ДПЯ) отримала конституційну більшість у нижній палаті Парламенту та сформувала уряд. Ці вибори стали початком трансформації партійної системи Японії у напрямку поступового переходу до багатопартійності. Її ключовими ознаками були поява нехарактерних раніше для Японії політичних феноменів (поширення правого популізму, виникнення якісно нових політичних партій, формування двох полюсів парламентської опозиції) та нетрадиційна для японського суспільства швидка динаміка змін в партійній системі.

Характерною рисою партійної системи Японії впродовж тривалого часу була ідеологічна схожість політичних програм різних японських партій. Однією з причин цього можна назвати відсутність політичного досвіду у партій в умовах гегемонії ЛДПЯ, іншою – той факт, що більшість партій створювалися колишніми членами ЛДПЯ, які привносили в нові структури свій досвід роботи. Крім того, кожна партія традиційно підтримувалася певною часткою електорату, яка була її «твердими голосами» та не вимагала від партії фокусуватися на розробці ідеології.

Прихід до влади ДПЯ в 2009 р. став першим кроком у процесі переходу партійної системи Японії від, по суті, однопартійної до потенційно двопартійної чи багатопартійної. І хоча опозиція отримала реальний досвід перебування при владі, однак це не стало рушійною силою для ідеологічного оформлення партій. Навпаки, поштовхом для подальшого розвитку партійної системи стало повернення до влади ЛДПЯ та початок реалізації С. Абе свого агресивного політичного курсу, який передбачав спочатку реалізацію неоднозначно сприйнятою суспільством економічної політики «абеноміки», а потім у липні 2015 р. прийняття закону про розширення функцій Сил Самооборони, що зробив можливим їх використання за кордоном. Цей закон приймався в умовах бойкоту з боку опозиції та мав наслідком падіння рейтингу уряду з 47,4% до 36,7% [29].

До того ж знову активізувалися дискусії навколо внесення змін до Конституції та скасування пацифістського статусу Японії. Усе це посилювалося внесенням 5 березня 2016 р. змін до статуту ЛДПЯ, які передбачали збільшення терміну перебування Голови партії на своєму посту (а в умовах, коли партія має більшість в Парламенті, то і на посту Прем'єр-міністра) з 6 років до 9 років, що давало С. Абе більше часу для реалізації своєї політичної стратегії [24]. У результаті саме все вищезазначене стало каталізатором для консолідації опозиції та ідеологічного поділу японських парламентських партій на ліві та праві, хоча і з японською специфікою.

Першим проявом консолідації лівої опозиції, яка виступала проти політики ЛДПЯ, стали вибори до Палати

радників у липні 2016 р. Це були перші вибори, коли опозиція об'єдналася, щоб виступити єдиним блоком проти ЛДПЯ. Демократична прогресивна партія (утворена в березні 2016 р. шляхом об'єднання ДПЯ та Партії інновацій), Партія життя (перейменована згодом у Ліберальну партію), Соціал-демократична партія та Комуністична партія відмовилися від боротьби один з одним в префектурних округах та виставили одного спільного кандидата проти ЛДПЯ.

Це було новим явищем в японській політичній та партійній системах, особливо враховуючи той факт, що Комуністична партія принципово ніколи не вступала в коаліції. Основою передвиборчої програми опозиційної коаліції стало протистояння спробам ЛДПЯ переглянути Конституцію Японії та скасувати пацифістську 9 статтю, яка забороняє країні мати армію.

ЛДПЯ, для якої ці вибори були стратегічними, бо для перегляду Конституції необхідна була підтримка двох третин депутатів у обох палатах Парламенту, у своїй передвиборчій програмі намагалася оминати всі найбільш гострі моменти. Були виключені пункти, які торкалися політичної, військової сфер, необхідності внесення змін до Конституції, тобто все, що могло б негативно вплинути на рейтинг партії. Основних пунктів у програмі було чотири: досягнення ВВП у 600 трильйонів ієн; розвиток соціальної сфери, а саме: підтримка жінок, молоді, людей похилого віку; розвиток сільськогосподарської сфери, збільшення її престижності; реалізація заходів для створення держави, яка б могла ефективно протистояти наслідкам стихійних лих. Також відстрочувалося до 2019 р. збільшення споживчого податку [607].

Вибори, не дивлячись на об'єднання лівої опозиції, видалися вдалим для Ліберально-демократичної партії та її союзника Нової Комейто, які разом отримали майже половину всіх голосів. Опозиційна коаліція за результатами виборів у префектурах мала лише 22 мандати (майже всі у представників Демократичної прогресивної партії). І хоча це було вдвічі більше, ніж за результатами попередніх виборів, однак назвати успіхом такий результат не можна. У сукупності опозиційна коаліція мала у верхній палаті Парламенту 67 представників з 242 [437].

Треба зазначити, що саме за результатами цих виборів у верхній палаті Парламенту сформувався і правий полюс, який був представлений з одного боку, провладною коаліцією ЛДПЯ – Нова Комейто (146 представників), а з іншого – правою опозицією, яка включала Партію реформації Осака (яку восени 2016 р. перейменували у Партію відродження Японії) та Партію сонця – разом 15 депутатських мандатів. Таким чином, праві мали в Палаті радників майже конституційну більшість – 161 депутат при необхідних 162 [437]. При цьому, аналізуючи ідеологічну платформу правих опозиційних партій, треба зазначити, що вони обидві вийшли з Партії Реставрації Японії та являли собою сили, близькі у своїх позиціях до ЛДПЯ (хоча і з регіональним ухилом), що створювало в майбутньому можливість формування широкої коаліції з метою прийняття стратегічних рішень.

Для нашого дослідження важливо було проаналізувати процеси, які відбувалися у правому та лівому полюсах японської політики напередодні дострокових виборів до Палати представників 2017 р., бо саме вони були проявом нового рівня трансформації японської партійної системи. Якщо розглядати правий полюс, то в ньому, окрім посилення одноособової влади С. Абе, спостерігалися, з одного боку, відцентрові тенденції у відносинах всередині коаліції ЛДПЯ та Нової Комейто, з іншого боку, доцентрові тенденції у розвитку відносин між ЛДПЯ та опозиційною Партією відновлення Японії. Ці тенденції найбільш показово проявили себе під час обговорення та прийняття «Закону про сприяння розвитку комплексу туристичних об'єктів та територій», за який проголосували 26 грудня 2016 р. Він стосувався дозволу на створення складних туристичних об'єктів, акцент в яких робився на казино та ігровий бізнес [606].

Нова Комейто навпаки не виказала традиційної підтримки партнеру за коаліцією у цьому питанні, акцентуючи на тому, що цей Закон суперечить ідеології партії та позиції її основного електорату – проти розвитку азартних ігор виступила асоціація матерів Сокка Гаккай, буддистської організації, яка є основою електорату Нової Комейто [587]. У результаті під час голосування за цей закон в Парламенті

голоси депутатів Нової Комейто розділилися: Голова партії Нацуо Ямагуті та секретар Йосіхіса Іноуе проголосували проти законопроекту, ексголова партії Акіхіро Ота проголосував у підтримку законопроекту [475].

Це був перший раз, коли ЛДПЯ не отримала повної підтримки з боку свого молодшого партнера, що свідчило про зростання суперечностей в коаліції, яка зберігалася починаючи з 1999 р. навіть в опозиції. Крім того, ця ситуація стала свідченням ідеологічного протистояння всередині самої Нової Комейто. Подібний розкол у цей час спостерігався і в ЛДПЯ: спікер нижньої палати Парламенту Тамадори Осіма досить критично висловився про надмірну наполегливість С. Абе у проведенні через Парламент закону про легалізацію казино, а С. Абе в свою чергу публічно виказав невдоволення спікером, наприклад, його рішенням відкласти ратифікацію пакту про вільну торгівлю в рамках Транстихоокеанського партнерства. Подібне публічне та відкрите протистояння між партійними високопосадовцями раніше було нехарактерним ні для однієї, ні для іншої партії [475].

Також негативно вплинули на розвиток подальшої співпраці в форматі ЛДПЯ – Нова Комейто вибори до законодавчої ради Токіо у 2017 р. Головним конкурентом ЛДПЯ на цих виборах стала Перша асоціація токійців – регіональна партія, створена губернатором Токіо Юріко Коїке. Треба зазначити, що Ю. Коїке походила з Ліберально-демократичної партії, у якій свого часу займала високі пости, наприклад, пост міністра оборони під час першого правління С. Абе у 2007 р. У 2008 р. вона балотувалася на пост голови ЛДПЯ та програла внутрішньопартійні вибори. Згодом у 2016 р. Ю. Коїке виказала бажання балотуватися на пост губернатора Токіо, однак ЛДПЯ не надала їй підтримки, в результаті чого вона прийняла рішення про вихід з Ліберально-демократичної партії та взяла участь у виборах вже як незалежний кандидат. На виборах 2 серпня 2016 р. Ю. Коїке одержала перемогу та стала губернатором Токіо, а вже 20 вересня 2016 р. створила власну політичну організацію Першу асоціацію токійців та відкрила політичну школу [592].

23 січня 2017 р. було оголошено, що Перша асоціація токійців починає функціонувати як регіональна партія з

метою участі у виборах до законодавчої ради Токіо у липні 2017 р. [591] Новостворена політична організація за своєю ідеологією відносилася до правих партій з явною популістською риторикою і у своїй партійній програмі виступала за оновлення столиці [611].

На виборах до законодавчої ради Токіо, які відбулися 2 липня 2017 р., перемогу здобула саме партія Ю. Коїке, яка отримала 55 мандатів з 127 можливих. Враховуючи той факт, що характерною рисою партії була велика кількість молодих політиків – 26 з новообраних депутатів мали виконувати депутатські обов'язки вперше, успіх цієї партії перш за все був індикатором підтримки з боку населення тієї політики, яку проводила Ю. Коїке на посту губернатора та показником її особистої популярності. Також проявом високого рівня підтримки губернатора стало зростання кількості виборців, які взяли участь в голосуванні – з 43,5% у 2013 р. і до 51,27% у 2017 р. [585].

ЛДПЯ та Нова Комейто здобули лише по 23 мандати. Для ліберал-демократів це був найнижчий в історії показник в токійській законодавчій раді [586]. Після виборів Нова Комейто заявила про бажання утворити коаліцію з партією переможцем, що стало великим ударом по провладній коаліції [293].

На фоні певного охолодження у відносинах між ЛДПЯ та Новою Комейто спостерігалось зближення ліберал-демократів з опозиційною Партією відродження Японії. Після виборів до Палати радників у 2016 р. ЛДПЯ вперше за останні десятиліття мала більшість у двох палатах Парламенту та могла обирати собі партнера, а не спиратися виключно на Нову Комейто. Ця ситуація особливо характерно проявила себе під час голосування за законопроект про казино, який ми вже згадували раніше. Він не був однозначно підтриманий Новою Комейто, але у той же час підтримка Партії відродження Японії дозволила його прийняти [475].

Такі, певним чином відсторонені, партнерські відносини з правлячою ЛДПЯ були вигідні Партії відродження Японії, бо з одного боку, ЛДПЯ була їй ближча в ідеологічному плані, ніж переважна більшість інших опозиційних партій, які наслідували ліберальну ідеологію, а з іншого боку, підтримка Ліберально-демократичної партії Японії без формування

коаліції давала можливість реалізовувати свої ініціативи, зберігаючи при цьому ідеологічну незалежність та підтримку електорату.

В лівому ліберальному політичному центрі основними гравцями виступали Демократична прогресивна партія та Комуністична партія Японії, однак перспективи розвитку цього союзу були дуже суперечливими. З одного боку, ці дві партії об'єднувала спільна позиція відносно політики, яку проводить С. Абе та ЛДПЯ, що виступало об'єднуючим фактором для зближення. З іншого боку, їхня ідеологія та електоральна політика дуже різнилися, так само як і підходи до майбутнього коаліції, що було перепорою для стабільної співпраці.

Комуністична партія виступала за формування об'єднаної коаліції, яка передбачала єдині передвиборчі кампанії та координацію політичного курсу. КПЯ проголошувала, що опозиційні сили повинні створити «народний коаліційний уряд», який міг би протистояти законодавчим ініціативам ЛДПЯ. Заради цього комуністи навіть готові були пожертвувати частиною своєї політичної платформи, а саме підтримати союз Японії зі Сполученими Штатами та використання при необхідності Сил Самооборони. На думку КПЯ, опозиційні партії повинні разом працювати над створенням коаліції, яка зможе отримати більшість та вирішувати широке коло питань, а саме протистояти внесенню поправок до Конституції та побудові нового військового об'єкту США на Окінаві (на заміну повітряній станції морської піхоти Футенма), ліквідувати бідність та підтримувати незаможні верстви населення [387].

Однак це повністю суперечило підходу Демократичної прогресивної партії щодо майбутнього опозиційної коаліції. Тодішня Голова партії Ренхо виступала виключно за координацію кампаній окремих кандидатів в окремих округах, однак проти спільного політичного курсу Демократичної прогресивної партії та КПЯ і можливості створення коаліційного уряду. Формуванню подібної позиції демократів сприяв той факт, що традиційний партнер Демократичної прогресивної партії та важливе джерело її електорату – Конфедерація профспілок Японії РЕНГО,

виступала проти коаліції з комуністами. Подібна позиція Конфедерації профспілок Японії РЕНГО щодо КПЯ бере свій початок ще з періоду конфронтації профспілок, які знаходяться під її впливом, з профспілками, які симпатизують КПЯ [387].

Та суперечності носили не лише історичний характер. До складу РЕНГО входила федерація профспілок робітників енергетичної сфери, яка виступала проти заборони ядерної енергетики, яку підтримували Демократична прогресивна партія та Комуністична партія. І якщо демократи, зважаючи на важливість для них підтримки Конфедерації профспілок Японії РЕНГО, заявляли про можливість сприяння з їхнього боку перезапуску атомних електростанцій за певних умов, то КПЯ у свою чергу наполягала на тому, що протидія перезапуску АЕС має бути включена в загальну політичну стратегію опозиції [387]. Тобто ми бачимо, що суперечності між партіями лівого ліберального центру були обумовлені об'єктивними причинами та являлися для сторін принциповими, що перешкоджало активізації подальшої співпраці.

До особливостей розвитку політичної та партійної системи Японії у 2017 р. також можна віднести чисельні скандали, які у цей час періодично виникали навколо С. Абе та його партії. У лютому 2017 р. уряд С. Абе продав дитячій освітній установі «Морітомо Гакуен» землю за 14% її ринкової вартості, а пізніше була оприлюднена інформація, що почесним директором цієї установи є дружина Прем'єр-міністра. Згодом виявили зв'язок «Морітомо Гакуен» та міністра оборони Томомі Інада, яку критикують за підтримку мілітаристів та виправдання Японії у Другій світовій війні. У травні 2017 р. з'явилася інформація про те, що уряд ліберал-демократів без тендеру віддав проект будівництва ветеринарної школи у вільній економічній зоні префектури Ехіме компанії Каке, яку очолює друг С. Абе Котаро Каке [29].

У таких складних умовах у вересні 2017 р. С. Абе приймає рішення про розпуск Нижньої палати парламенту. Це було достатньо ризиковане рішення, особливо враховуючи той факт, що рейтинги уряду та самого Прем'єр-міністра були ще досить хиткими після того, як у липні в результаті скандалів досягли рекордно низької відмітки – менш ніж 30% [29].

Однак у той же час ряд факторів виступав на користь ЛДПЯ. По-перше, загострення північнокорейського питання, яке призвело до зростання підтримки курсу С. Абе на збільшення обороноздатності країни, по-друге, стабільне зростання економіки, по-третє, неготовність опозиції консолідуватися.

Нижня палата парламенту була розпущена 25 вересня, а дострокові вибори призначені на 22 жовтня 2017 р. ЛДПЯ пішла на ці вибори з політичною програмою, першим пунктом якої було означено протистояння загрозі з боку Північної Кореї. Говорилося про необхідність не тільки зміцнювати співпрацю на рівні світової спільноти та в рамках союзу зі Сполученим Штатами, але й посилювати потенціал власної протиракетної оборони. Таким чином, робився акцент на тій проблемі, яка здатна консолідувати суспільство та забезпечити підтримку антипацифістській політичній силі. Також особлива увага приділялася успіхам «абеноміки» та пропонувалася подальша стратегія її реалізації, яка передбачала курс на зростання економіки з акцентом на її високотехнологічних сферах, залучення інновацій у приватному бізнесі, розширення інвестування, що в купі мало збільшити доходи людей та створити умови для зростання заробітних плат. Окремими пунктами програми були виділені соціальні питання, особливо проблеми забезпечення догляду за дітьми та людьми похилого віку, розвитку регіонів. У цій сфері передбачалася підтримка малого та середнього бізнесу, курс на зростання престижності сільського господарства, децентралізація та відновлення районів, що постраждали від стихійних лих. Окремою позицією йшов пункт про необхідність перегляду Конституції, однак при цьому не акцентувалася увага на тому, які зміни пропонувалося внести [610].

Політичний маніфест Нової Комейто як завжди був більш соціально орієнтований. Його першим пунктом йшов пункт про необхідність зменшення тягарю витрат на освіту та пропонувалося розширити безкоштовну освіту та кількість стипендій. В економічному питанні робився акцент на розвиток малого та середнього бізнесу, зростання мінімальної зарплати, залучення інновацій та розширення туристичної сфери. У соціальній сфері передбачалося розширення підтримки малозабезпечених родин та догляду

за людьми похилого віку. Окремо були винесені пункти про відновлення територій, що постраждали від стихійних лих, забезпечення безпеки від зовнішніх загроз, політичну (контроль за фінансами партій), фіскальну (відкритість державних фінансів) та адміністративну (зростання ефективності адміністративних послуг) реформи [589].

Тобто, ми бачимо, що в маніфесті Нової Комайто увага приділялася тим питанням, які завжди були актуальними в суспільстві, а ті пункти, які мають неоднозначну оцінку – атомна енергетика, реформування Конституції, зовнішні загрози тощо в передвиборчому маніфесті оминалися, що робило його політично нейтральним.

Оголошення дострокових виборів до Нижньої палати Парламенту запустило активні процеси в японській опозиції, яка на той час переживала кризовий період. 28 вересня 2017 р. Седзі Маехара, який став головою Демократичної прогресивної партії 1 вересня 2017 р., оголосив про об'єднання його партії з новоствореною Партією надії. Ця політична сила була створена на базі регіональної Першої асоціації токійців губернатором Токіо Ю. Коїке 25 вересня 2017 р. одразу після того, як на прес-конференції С.Абе озвучив свої наміри розпустити Палату представників [605].

Членами новоствореної партії спочатку стали 9 парламентарів, однак 27 вересня їх налічувалось вже 14 (при необхідних 5, які давали право брати участь у національних виборах). Серед них було два представники ЛДПЯ, сім представників Демократичної прогресивної партії, двоє з Незалежного клубу, один з Партії серця та один незалежний депутат [605].

Партія надії в своїй програмі одразу ж зробила акцент на необхідності заморозити споживчий податок на рівні 8%, зменшити кількість парламентарів та витрат на їх утримання, які сьогодні складають 22 мільйони ієн, провести децентралізацію. В економічній сфері було введено таке поняття як «пост-абеноміка», яка передбачала радикальне реформування економічної сфери та створення спеціальних зон, збільшення конкурентоспроможності високотехнологічних сфер, ліквідацію державних фінансових установ та фондів, перегляд системи оподаткування для повернення Японії статусу світового фінансового центру.

Тобто ця стратегія концентрувала свою увагу на посиленні позицій приватного сектору для повернення колишньої могутності японської економіки. При цьому «пост-абеноміка» як і «абеноміка» зосереджувалася на інтересах держави в цілому, а не на інтересах окремих громадян (в чому ЛДПЯ постійно звинувачували представники лівої опозиції) [594].

У програмі говорилося також про збільшення рівня зайнятості та достатку населення, розвиток освіти, побудову суспільства вільного від дискримінації за будь-якою ознакою, забезпечення зростання життєздатності та конкурентоспроможності окремих регіонів. Крім того зазначалося, що необхідне об'єднання всіх сил для протистояння загрозі з боку Північної Кореї, забезпечення кібербезпеки та вчасного реагування й ліквідації наслідків стихійних лих. У цих пунктах програми «Партії надії», по суті, була солідарною з ЛДПЯ, до того ж в пункті про необхідність внесення змін до Конституції Партія Надії більш чесно наголошувала на необхідності скасування 9 статті. Суперечливим пунктом стало відношення до подальшої долі атомних електростанцій. Якщо ЛДПЯ виступала, хоча і не акцентувала на цьому увагу, за збереження АЕС, то Ю. Коїке наголошувала на необхідності їх повної ліквідації до 2030 року та переходу на альтернативні джерела енергії [594].

Таким чином, ми бачимо, що програма Партії надії, з одного боку, була близькою по духу ЛДПЯ, що створює можливість тісної співпраці з певного ряду питань, з іншого боку, мала характерні риси, притаманні правопопулістській партії – харизматичний лідер, акцент на необхідності радикальних політичних реформ та внесення змін до Конституції, популістська риторика. Проявом останньої була стратегія досягнення 12 нулів, про яку говорилося в передвиборчому маніфесті: нульова атомна енергетика, нульова тіньова політика, нульове пасивне куріння, нульова нестача місць у дитсадках та школах тощо – таке поєднання завдань, стратегічно важливих для держави в цілому, та завдань, які стосується окремих людей, робило маніфест зрозумілим та привабливим для пересічного громадянина [595].

Усе це робило Партію надії потенційним союзником іншої правопопулістської – Партії відродження Японії, яка

своєю головною політичною задачею бачила перегляд Конституції, що дозволило б ввести систему безкоштовної освіти, реформувати структуру управління та створити Конституційний суд. Планувалося проведення політичної реформи, яка передбачає зменшення кількості парламентарів та заборону пожертв партіям від корпорацій, і адміністративної реформи, в результаті якої буде зменшена кількість бюрократів та приватизовані державні установи. Крім того, акцентувалася увага на необхідності справедливого оподаткування, покращення стану освіти, соціального забезпечення, пенсійної та медичної систем, підтримки малого та середнього бізнесу. Також у маніфесті говорилося про децентралізацію, яка передбачала передачу великої кількості функцій місцевій владі, підтримку сільського господарства та покращення співпраці з союзниками, такими як США, Південна Корея та Китай [599].

На прикладі передвиборчої програми 2017 р. було добре видно, що Партія відродження Японії традиційно робила акцент на радикальних політичних реформах, оминаючи суперечливі питання, які існували в суспільстві, та не пропонуючи реальної політичної програми, що робило її позиції у порівнянні з Партією надії більш програшними [599].

Після оголошення про об'єднання Демократичної прогресивної партії та Партії надії, частина політиків, що стояли на ліберальних позиціях, відмовилася вступати в політичну силу, яка по своїй суті була правоконсервативною. Тому 3 жовтня 2017 р. вони створили Конституційну демократичну партію, яку очолив Юкіо Енгано. При цьому Демократична прогресивна партія повністю не припинила свого існування та була представлена в Палаті радників.

Конституційна демократична партія, яка на виборах 2017 року представляла ліберальні сили, виробила свою політичну програму, роблячи головний акцент на економічних питаннях та продовжуючи започатковане ще ДПЯ протистояння політиці «абеноміки». Проголошувалося, що «абеноміка» направлена проти середнього класу. Представники Конституційної демократичної партії виступали за підняття мінімальної зарплати, підтримку компаній, які забезпечують повну зайнятість працівникам,

рівну заробітну плату за рівну роботу, ліквідацію трудової дискримінації жінок, забезпечення вільного доступу до адміністративної інформації та заборону внесків партіям з боку корпорацій. Також важливими пунктами була заборона діяльності казино, повна відмова від атомних електростанцій, збереження пацифістської 9 статті Конституції. Тобто саме ця політична сила взяла на себе роль головного опонента ЛДПЯ і, таким чином, стала ключовою силою лівого ліберального центру японської політики [602; 603; 604].

Найбільш близькою до Конституційної демократичної партії в ідеологічному плані залишалася Комуністична партія, яка на вибори до Палати представників 2017 р. пішла з політичною програмою, що ґрунтувалася на ідеях необхідності протистояння політиці ЛДПЯ. Першими пунктами виборчого маніфесту була протидія зловживанню владою з боку С. Абе і його оточення та порушенням ними Конституції, яким КПЯ вважала прийняття закону про розширення повноважень Сил Самооборони за кордоном. Крім того, комуністи виступали за вирішення проблеми з Північною Кореєю шляхом діалогу, за збереження 9 статті Конституції, ядерне роззброєння та ліквідацію атомної енергетики, проти подальшої реалізації «абеноміки» та побудови нової американської військової бази на Окінаві [598].

Нейтральними пунктами виборчого маніфесту КПЯ були пункти про необхідність боротьби з будь-якою дискримінацією та забезпечення відновлення територій, що постраждали від стихійних лих. В цілому, політична програма Комуністичної партії була більш радикальною у порівнянні з програмою Конституційної демократичної партії», однак суттєвих ідеологічних суперечностей у цих політичних сил не було, що, особливо враховуючи досвід співпраці КПЯ з попередницею Конституційної демократичної партії – Демократичною прогресивною партією, створювало умови для потенційно можливого об'єднання лівої опозиції [598].

Вибори до Палати представників відбулися 22 жовтня 2017 р., як і планувалося. ЛДПЯ вдалося зберегти всі 284 депутатських мандати, які у неї були в нижній палаті Парламенту минулого скликання. За неї проголосувало

33,28% виборців в пропорційних округах, забезпечивши 66 депутатських мандатів, та 47,82% виборців в одномандатних округах, які принесли партії 218 депутатських мандатів. Нова Комейто у той же час зменшила своє представництво з 35 до 29 представників. Дві новостворені опозиційні партії права Партія надії та ліва Конституційна демократична партія отримали майже однакову підтримку з боку виборців: 50 мандатів отримала Партія надії (32 за пропорційними округами та 18 за одномандатними) та 55 – Конституційна демократична партія (37 за пропорційними округами та 18 за одномандатними). Щодо результатів інших партій, то місця розподілилися наступним чином – Партія відродження Японії - 11 місць, Комуністична партія - 12 місць, Соціал-демократична партія – 2 місця, незалежні представники – 22 депутатських мандати [612].

Тобто за результатами виборів в Палаті представників склалася наступна ситуація: конституційну більшість у кількості 313 депутатів отримала провладна коаліція ЛДПЯ та Нової Комейто, а опозиція була представлена двома приблизно рівними за чисельністю центрами – правий об'єднав у собі Партію надії та Партію відновлення Японії, які разом мали 61 депутатський мандат, лівий об'єднав Конституційну демократичну партію, Комуністичну партію та Соціал-демократичну партію, що разом отримали 69 депутатських мандатів [612].

Таким чином, партійна система Японії знаходиться в активній стадії трансформації, свідченням чого є поява нових тенденцій та феноменів, які раніше не були для неї типовими. Серед характерних рис японської партійної системи на сучасному етапі можна виділити процес ідеологічного оформлення японських партій, які завжди відзначалися своєю аморфністю; виникнення ідеологічних центрів в японській партійній системі; поляризацію опозиції; успіх правопопулістських партій.

Поштовхом до ідеологічного оформлення японських партій та виникнення ідеологічних центрів в японській політиці стала агресивна політика ЛДПЯ, яку реалізовував С. Абе. Саме під її впливом сформувалися правий консервативний та лівий ліберальний політичні центри. Хоча при цьому слід зазначити, що цей поділ був доволі умовний,

він мав яскраво виражену національну специфіку та відбувався саме по відношенню до політики, що реалізовувалася правлячою ЛДПЯ. Правий центр (до нього належали як привладні, так і опозиційні партії) підтримував внесення змін до Конституції та скасування пацифістського статусу країни, виступав за розширення повноважень Сил Самооборони, нейтрально ставився до «абеноміки». Представники лівого центру навпаки категорично засуджували перелічені вище пункти, які були ключовими в політичному курсі ЛДПЯ.

Парламентська опозиція також мала два полюси, які налічували приблизно рівну кількість представників. Подібна поляризація опозиції, з одного боку, майже унеможливлювала її діяльність єдиним фронтом, а з іншого боку, створювала умови для співпраці правого полюса з провладною коаліцією для просування окремих законопроектів. А враховуючи достатню ідеологічну близькість, виникала можливість виникнення широкої коаліції правих сил. Однак при цьому треба відзначити, що правий центр опозиції складався з популістських партій нового формату, характерною рисою яких була нестабільна політична структура та великий вплив партійного лідера на політику партії. Усе це робило їх ненадійними союзниками, однак не дивлячись на це, найближчим часом саме відносини між владою та опозицією в межах правого ідеологічного центру будуть залишатися визначальними у розвитку японської політичної та партійної систем.

Також характерною рисою партійної системи Японії були відцентрові тенденції, які спостерігалися як в провладній та опозиційній коаліціях, так і в середині провідних партій, що також є проявом подальшої трансформації японської партійної системи.

Не втратив своєї актуальності і феномен правопопулістських партій. Яскравим прикладом стала Партія надії, яка була створена на базі регіональної партії 25 вересня 2017 р. та на виборах у жовтні того ж року майже наздогнала за чисельністю отриманих депутатських мандатів наступницю Демократичної прогресивної партії – Демократичну конституційну партію. Усе це свідчило про

продовження трансформаційних процесів у японській партійній системі.

Формування партійної та політичної системи країни є довготривалим та складним процесом, на який впливають як внутрішні, так і зовнішні фактори. Україна, враховуючи її доволі коротку історію в ролі незалежної держави, не має сталих партійних та політичних традицій. Формування української партійної системи знаходиться на початковому етапі, який відзначається високим рівнем нестабільності та ситуативності. Саме тому для нас, враховуючи відсутність власного досвіду у сфері розбудови партійної системи, дуже важливим є запозичення досвіду інших країн, які вже пройшли етап партійного становлення.

Звичайно, найбільш корисним і комфортним для запозичення являється досвід країн, які мають певну схожість з Україною у політичному, соціально-економічному, історичному плані та у своєму розвитку проходили ті ж самі етапи, що проходить наша держава сьогодні. Перш за все, йдеться про країни Східної Європи, такі як Польща. Однак, на думку автора, для ефективної розбудови партійної та політичної систем корисно було б використати більш широкий підхід до проблеми та вивчити досвід не лише близьких сусідів, але й більш віддалених в географічному та культурному плані країн, серед яких є і Японія з її унікальним партійним та політичним ладом і великим досвідом у сфері подолання політичних криз. На перший погляд повна несхожість всіх сфер японського та українського суспільного життя при більш детальному аналізі дозволяє виділити певні елементи, які можна ефективно застосувати в наших реаліях.

Партійна система України сьогодні знаходиться на етапі активних змін. За результатами парламентських виборів 2014 р. в країні склалася екстремально багатопартійна система з двома домінантними партіями – «Блок Петра Порошенка» та «Народний фронт». Парламентські фракції цих партій у Верховній Раді є найчисельнішими, але при цьому у жодній з цих партій немає більшості для формування уряду чи конституційної більшості для реформування Конституції [205]. Крім того, всі партії, представлені в парламенті восьмого скликання, крім Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина», можна вважати новими, і тому

питання щодо їх інституціоналізації та ідеологічної ідентифікації поки що залишається відкритим [205]. На сучасному етапі перед українською партійною системою гостро стоять проблеми майбутнього розвитку партій, створення внутрішньопартійних механізмів регулювання, розробки дієвої ідеологічної платформи та формування партіями власної електоральної бази.

Важливим фактором політичної та економічної стабілізації країн є створення ефективних та стабільних політичних гравців, а не партій на одні вибори, саме тому доречним, на нашу думку, було розглянути досвід Ліберально-демократичної партії Японії у сфері партійного будівництва, враховуючи той факт, що вона більше ніж півстоліття залишалася провідним гравцем на японській політичній арені. Також її ріднить з сучасними українськими партіями те, що вона створювалася в умовах політичної (у випадку Японії – післявоєнної) кризи. При цьому вона одразу змогла перетворитися з молодого опозиційного партії в провідну політичну силу та утримувати своє домінування в японській політиці до сьогоднішнього дня, використовуючи виключно демократичні механізми. Саме ЛДПЯ Японія багато у чому завдячує своїм стабільним політичним розвитком у другій половині ХХ століття, який, між іншим, став важливою складовою її економічних успіхів [271].

Одним з компонентів ефективного функціонування будь-якої політичної сили є вдала електоральна політика. ЛДПЯ у цій сфері дуже ефективно застосувала механізм переведення передвиборчої кампанії на індивідуальний рівень та використання ЛДПЯ в якості «партії-франшизи». Іншими словами, хоча кандидати й йшли на вибори під знаменами ЛДПЯ, однак реальної фінансової та організаційної допомоги від партії вони не отримували [289]. Це давало змогу партії отримувати підтримку виборців без створення чіткої ідеологічної платформи.

Подібний механізм дав надзвичайно позитивний ефект в умовах змішаної мажоритарної системи, що включала систему одномандатних округів. Практика регулярної перемоги ЛДПЯ в більшості одномандатних округів навіть отримала в науковій літературі назву «магія одномандатних округів» [601]. Враховуючи той факт, що половина депутатів

до Верховної Ради України також обирається саме за одномандатними округами [93], подібний ефект можна було б використати і в Україні, однак для цього необхідно спрямувати велику частку електоральної політики на місця.

Також в Японії існує традиція неофіційного закріплення округів за кандидатами та передача виборчого округу від покоління до покоління. Так, наприклад, колишній прем'єр-міністр Японії Дз. Коїдзумі, йдучи з політики, передав свій виборчий округ сину Сіндзіро, який на виборах до Палати представників у 2009 р. пройшов до Парламенту, перемігши у колишньому виборчому окрузі батька [346].

І хоча подібна практика для українського суспільства є незрозумілою та неприйнятною, враховуючи особливості національного менталітету, однак встановлення більш тісного зв'язку між виборчим округом та його кандидатом в сучасних реаліях є не лише можливим, але й потенційно ефективним. Для цього робота з населенням повинна вестися постійно, а не лише в передвиборчий період. Представник партії від округу має сприйматися, перш за все, як провідник інтересів виборців цього округу, а вже потім як провідник інтересів партії, а не навпаки.

Функцію підтримки зв'язку між представником партії з одного боку та населенням округу з іншого в ЛДПЯ виконують так звані «товариства підтримки» (коенкай) – персональні електоральні організації кандидатів, які діють на постійній основі та до складу яких входять не лише пересічні громадяни, але й регіональна еліта. Особливо ефективно ці організації діють в селищах та малих містах, а основну роль в них відіграють представники малого та середнього бізнесу. «Товариства підтримки» є тим посередником, через якого встановлююся неформальні відносини та взаємні зобов'язання між кандидатом та виборцями [289].

Важливим для вироблення електоральної політики також є врахування різниці у вазі голосів у різних виборчих округах. Варто відзначити, що для кожної країни притаманні свої особливості у визначенні їхніх кордонів. Так, наприклад, стаття 18 Закону України «Про вибори народних депутатів України» визначає, що «...відхилення кількості виборців в одномандатному окрузі не може перевищувати дванадцяти відсотків орієнтовної середньої кількості виборців в

одномандатних округах ... межі одномандатних округів визначаються з урахуванням меж адміністративно-територіальних одиниць, інтересів членів територіальних громад та проживання на відповідній території національних меншин...» [93].

В Японії кордони одномандатних округів були визначені поправками 1994 р. до «Закону про вибори» і продовж тривалого часу не враховували коливання кількості населення в округах, пов'язані з міграцією сільського населення у міста. У 2013 та 2016 роках до «Закону про вибори» було внесено зміни, які передбачали реорганізацію частини одномандатних округів та зменшення кількості представників від деяких пропорційних округів, в результаті кількість депутатів у нижній палаті Парламенту скоротилася до 465. Однак повністю це проблему не вирішило [590].

Сьогодні і для Японії, і для України є характерною ситуація, при якій в щільнозаселених (частіше індустріальних) районах голоси виборців в одномандатних округах мають нижчу вагу, ніж в малозаселених (частіше сільськогосподарських) районах. Саме тому і для українських партій, і для японських, має велике значення електорат невеличких міст та селищ. При цьому слід зазначити, що саме в малих населених пунктах простіше встановити більш тісні взаємовідносини між кандидатом і-виборцем, тому робота з ними має стати важливою складовою електоральної політики кожної партії, яка прагне до тривалого політичного життя. В Японії перенесення голосів цієї категорії виборців до розряду «твердих голосів» стало однією з головних складових довготривалого політичного успіху ЛДПЯ [442].

Також важливою складовою успіху партії є залучення підтримки середнього класу. Серед цієї групи електорату складніше реалізувати індивідуальну передвиборчу діяльність кандидатів, тому ЛДПЯ, наприклад, використала механізм включення інтересів цієї групи електорату до складу загальнопартійних. Партія реалізовувала свій вплив на середній клас через різного роду корпоративні та суспільні організації. Так, виступивши провідником інтересів фермерів-орендаторів та зробивши захист їх інтересів складовою своєї політики, ЛДПЯ витіснила з сільськогосподарського електорального поля соціалістичні

сили, які традиційно підтримувалися цією верствою населення, та перевела ці голоси з категорії «плаваючих» в категорію «твердих». І навпаки, організації, які не підтримували ЛДПЯ, повністю втрачали її підтримку та автоматично переходили до сфер впливу опонентів. Подібна політика стосувалася не лише представників середнього бізнесу, але й досить ефективно проводилася відносно великих корпорацій [289].

Така позиція ЛДПЯ ґрунтувалася на розумінні того, що жодна партія, навіть та, що має значний вплив в межах всієї держави, не повинна позиціонувати себе провідником інтересів всіх верств населення. Курс на захист інтересів усіх, незалежно від їх соціального статусу та сфер діяльності, в реальності зводиться лише до популізму, і з приходом партії до влади це, з об'єктивних причин, призводить до неспроможності виконати всі свої обіцянки та виливається у стрімке падіння партійного рейтингу. Майбутнє партії залежить від того, наскільки вдало вона зможе сформуванати прошарок відданого саме цій партії електорату, а для цього необхідно продемонструвати виборцям, які її підтримали, що їх інтереси являються для партії пріоритетними, і реально втілювати в життя передвиборчі обіцянки. Це виявиться неможливим, якщо партія в гонитві за голосами пообіцяє занадто багато та занадто багатьом. Цей досвід ЛДПЯ з формування електоральної політики могли б використати українські партії, які зазвичай позиціонують себе в якості провідника інтересів усіх, при цьому, по суті, не маючи власної, більш-менш чіткої електоральної бази.

Також для України дуже гостро стоїть питання забезпечення цілісності та сталого розвитку партій. Так, наприклад, на парламентських виборах 2012 року виборчий бар'єр подолали «Партія регіонів», Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», політична партія «УДАР», Комуністична партія України та Всеукраїнське об'єднання «Свобода» [205]. А у 2014 р. за партійними списками до Парламенту пройшли «Блок Петра Порошенка», «Народний фронт», Об'єднання «Самопоміч», Радикальна партія Олега Ляшка, Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», «Опозиційний блок» [205]. Тобто з попередніх учасників залишилося лише Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», інші ж партії або були

реорганізовані (як «Партія регіонів»), або не брали участь у виборах (як Комуністична партія України).

Слід відмітити, що в українських партіях відсутня чітка ідеологічна платформа, яка б могла стати об'єднуючою складовою, здатною забезпечувати їх цілісне функціонування [205]. Це певним чином ріднить їх з японськими партіями. ЛДПЯ у 1955 р. створювалася саме як партія-конгломерат, що об'єднала проамериканську Ліберальну партію та віддану традиційним японським цінностям Демократичну партію перед загрозою приходу до влади в Японії лівих сил. І ця внутрішня біполярність партії вилилася у формування внутрішньопартійних фракцій, які стояли на різних ідеологічних засадах та мали різну кількість членів [610].

В японському Парламенті останнього скликання представлено вісім фракцій ЛДПЯ. Найчисельніші з них «Рада політичного аналізу Сьова», представниками якої являються экс-прем'єр-міністр Дз. Коїдзумі та теперішній лідер Японії С. Абе, та «Дослідницька рада Хейсей», найвідомішим представником якої являється колишній прем'єр-міністр Р. Хасімото [608].

Складна внутрішня структура ЛДПЯ вимагала вироблення спеціальних механізмів для забезпечення діяльності партії та запобігання її можливого розколу на декілька незалежних політичних сил. Функціонування провідної політичної партії Японії певним чином схоже на функціонування партійних коаліцій: фракції конкурують між собою за вплив та посади, підтримують своїх членів у передвиборчих кампаніях, просувають їх кар'єрними сходинками в межах певної фракції. Однак, не дивлячись на конкуренцію, розуміння того факту, що від успіху партії загалом залежить успіх кожної окремої фракції, змушує фракції співпрацювати між собою для вирішення тих питань, які мають стратегічне значення для партії та країни. У таких випадках ЛДПЯ виступає як єдина політична сила. В умовах політичного домінування ЛДПЯ протягом другої половини ХХ століття саме фракції створювали своєрідний ефект багатопартійності в умовах гегемонії однієї партії в політичному житті країни [593].

Досвід із регулювання відносин окремих фракцій та механізми об'єднання зусиль для вирішення спільних проблем, які були накопичені більше ніж за півстоліття існування ЛДПЯ, можуть бути використані в українському Парламенті для організації та забезпечення діяльності широкої коаліції. В умовах суспільно-політичної, економічної та військової криз в Україні важливе об'єднання всіх політичних сил, які мають більш-менш спільне бачення рішення глобальних питань через компроміс у менш глобальних питаннях для забезпечення виживання політичної системи.

Цьому також буде сприяти курс на зменшення ролі партійного лідера, який для багатьох партій є визначальним. Певна частина партій в Україні створюється під окремого політика, як, наприклад, Партія О. Ляшка [205]. Подібна ситуація, з одного боку, дає змогу заручитися підтримкою електорату, який прихильно відносить до певного політичного гравця, з іншого боку, вона позбавляє партію політичної маневровості. В Японії пост голови ЛДПЯ, а за сумісництвом і посаду Прем'єр-міністра Японії, по черзі займають лідери різних фракцій, тому існує можливість використовувати відставку голови партії, так само як і відставку уряду, як механізм зняття політичного напруження [289]. В Україні прив'язка до особистості обмежує партію в можливостях реабілітуватися після політичного промаху, бо провал лідера партії – це провал партії, яка асоціюється виключно з ним.

Одним з ключових питань, пов'язаних з функціонуванням партійної системи, є питання фінансування політичних партій, бо від цього залежить не лише ефективність їх діяльності, але й можлива ангажованість. Саме ця складова партійної системи створює найбільш плідне підґрунтя для формування та реалізації корупційних схем з можливим подальшим використанням великими корпораціями політичної партії як інструменту свого впливу.

До внесення змін та поправок до Закону України «Про політичні партії України» у 2015 – 2016 рр. фінансове становище партій в нашій країні майже не регулювалося [97]. Не існувало жодного обмеження щодо розміру внесків у фонд партії та її кандидатів, що створювало умови для

перетворення партій у маріонетки великих фінансових груп та компаній [163]. Поправки, прийняті в останні роки, мали на меті регламентувати цю сферу, однак говорити про їх ефективність поки що рано. Але не дивлячись на це, ми можемо, порівнявши українське законодавство в партійній сфері з японським, яке вже неодноразово було перевірене на практиці та скориговане в залежності від ефективності чи неефективності окремих пунктів, спробувати виробити рекомендації по залученню японського досвіду в Україні.

Згідно з новою редакцією Закону України «Про політичні партії в Україні» реципієнтами внесків можуть бути «політична партія, її зареєстрована в установленому порядку місцева організація, пов'язана особа політичної партії чи її місцевої організації, висунутий політичною партією чи її місцевою організацією кандидат на виборах народних депутатів України, виборах Президента України, місцевих виборах (шляхом перерахування або переказування до виборчого фонду на відповідних виборах)» [97].

При цьому згідно зі статтею 50 Закону України «Про вибори народних депутатів України»: «Виборчий фонд кандидата у депутати в одномандатному окрузі формується шляхом залучення власних коштів кандидата та добровільних внесків осіб, які згідно із Законом України «Про політичні партії в Україні» мають право здійснювати внески на підтримку партій» [93].

Стаття 15 Закону «Про політичні партії в Україні» обмежує «загальний розмір внеску на підтримку політичної партії від громадянина України в розмірі 400 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня року, в якому здійснювалися внески, від юридичної особи – в розмірі 800 розмірів мінімальної заробітної плати» [97]. Тобто українське законодавство створює правову можливість для кандидатів отримувати внески як від фізичних, так і від юридичних осіб.

Враховуючи вивчений японський досвід, ми можемо відзначити цей факт як деструктивний для розвитку стабільної партійної системи. В умовах функціонування змішаної системи голосування як в Україні, так і в Японії, прямі пожертви кандидатам створюють умови для подальшого впливу на майбутніх депутатів з боку їх

фінансових донорів, особливо якщо фінансування йде від великих компаній. Згідно зі статтею 48 Закону України «Про вибори народних депутатів України»: «розмір виборчого фонду кандидата у депутати в одномандатному окрузі не може перевищувати чотирьох тисяч розмірів мінімальної заробітної плати», тобто його можуть скласти пожертви лише п'яти зацікавлених юридичних осіб [97].

Саме фінансування кандидатів з боку компаній стало причиною чисельних фінансових і корупційних скандалів в Японії на рубежі 80-90-х років ХХ століття та змусило зробити ряд кроків для обмеження фінансування окремих членів партії й спрямування фінансових потоків в загальнопартійний бюджет [363]. У 1994 та 2000 роках були прийняті поправки до «Закону про регулювання політичних фондів», які спочатку ввели обмеження на існування декількох політичних фондів у одного депутата, які використовувалися для розподілу внесків та обходження чинних обмежень, а потім взагалі заборонили корпоративні пожертви кандидатам [597]. Подібні реформи були направлені на укріплення партії загалом шляхом зменшення кількості фінансових скандалів.

Досліджуючи питання щодо обмеження на рівні законодавства розмірів внесків від фізичних та юридичних осіб, які розглядалися раніше, ми звернули увагу, що розміри внесків від юридичної особи лише в два рази перевищують розміри внесків від фізичної. При цьому для всіх юридичних осіб діють однакові обмеження – і для маленьких компаній, і для фінансових гігантів [93].

Спроба урівняти на законодавчому рівні всіх юридичних осіб без урахування їх розмірів та рівнів доходу ставить у невідгідне становище саме великі фінансові утворення, які втрачають змогу впливати на політику шляхом фінансування політичних сил. Таке радикальне обмеження в умовах, коли донедавна внески у політичні фонди взагалі ніяк не регламентувалися, може мати зворотній ефект та підштовхнути великі фінансові групи до формування нових корупційних схем, як, наприклад, фінансування партії одночасно через декілька громадських організацій або через підставних осіб, враховуючи той факт, що законом не

забороняється вносити пожертви політичній партії в розмірі, який перевищує річний дохід особи [163].

Саме тому нам видається логічним японський підхід щодо градації розміру внесків юридичних осіб залежно від доходів компаній, кількості членів у профспілці тощо. Так, наприклад, в «Законі про регулювання політичних фондів» Японії визначено, що щорічний внесок з боку фізичної особи обмежується 2 мільйонами ієн, а розміри внеску з боку юридичної особи можуть коливатися від 7,5 до 30 мільйонів ієн – тобто, пропорційно до розмірів та ваги організації в соціально-економічному житті країни обмежуються її можливості фінансово впливати на політичне життя [597]. Це, на нашу думку, сприяє більш справедливому представленню інтересів різних компаній та запобігає розгортанню нового витка корупції.

Важливим нововведенням стало включення у 2015 р. до Закону України «Про політичні партії України» пункту щодо введення державного фінансування політичних партій в Україні [97]. Ця практика широко розповсюджена серед розвинутих країн світу. Фінансування партій з боку держави має на меті зменшити їх залежність від приватних капіталів, зробити більш самостійними. В Японії державне фінансування партій було введено у 1994 р. та регулюється окремим нормативно-правовим актом – «Законом про державні субсидії політичним партіям». Згідно з цим законом для отримання державної субсидії партії необхідно набрати не менше 2% голосів на загальнонаціональних виборах [596]. Подібний бар'єр у 2% був зафіксований і в українському законодавстві [97].

Враховуючи велику кількість партій в українському політичному житті та тенденції до подальшого зростання їх кількості, підтримка з боку держави великих парламентських партій буде на користь українському політичному простору. Наприклад, введення державного фінансування партій в Японії сприяло зменшенню кількості партій в Парламенті на третину та формуванню великої опозиційної сили, що змогла скласти конкуренцію ЛДПЯ.

Однак важливо зробити акцент на особливостях розподілу державного фінансування між партіями. Зазначимо, що прохідний бар'єр для потрапляння в

Парламент в Японії складає 2% голосів, тобто державне фінансування стосується виключно парламентських партій. В Україні, де прохідний бар'єр складає 5% голосів, державне фінансування торкається і певної частини партій, які не представлені в Парламенті. При цьому треба відзначити той факт, що пункт про 2% бар'єр, що дозволяє партії отримати державне фінансування, буде використовуватися лише починаючи з наступних виборів до Верховної Ради України, які мають відбутися у 2019 р., а поки що фінансування отримують лише парламентські партії, тобто ті що подолали 5% бар'єр [155].

Характерною рисою українського законодавства у сфері державного фінансування партій є те, що воно відштовхується виключно від кількості голосів, які віддали за партію в загальнонаціональному окрузі, та зовсім не враховує голосування в одномандатних округах [97]. Таким чином, більший відсоток державного фінансування отримає партія, яка набрала більше голосів за пропорційними списками, навіть якщо в Парламенті загальна кількість її представників є меншою у порівнянні з іншими партіями. На нашу думку, більш об'єктивною є змішана система визначення розміру фінансування, яка функціонує в Японії – половина коштів нараховується у відповідності до відсотка набраних голосів на виборах за партійними списками, інша половина – пропорційно кількості депутатів від партій, представлених в Парламенті [596].

І якщо для самої Японії така система розподілу державних субсидій має цілий ряд недоліків, враховуючи дві палати Парламенту та нерівну кількість депутатів, що обираються за партійними списками та в мажоритарних округах, то для України з її однопалатним Парламентом та рівнозначною кількістю депутатів, які обираються за пропорційною та мажоритарною системою, запровадження японського підходу до розподілу державного фінансування партій було б доречним та ефективним.

Ключовим пунктом будь-якого фінансування являється контроль за використанням коштів та встановлення системи ефективною звітності. Контролем за фінансовою звітністю партій в Україні займається Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК), яке було створене відповідно до

Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. [96]. Це центральний орган виконавчої влади і саме до нього щоквартально, починаючи з 2017 р., партії повинні надавати свої фінансові звіти [186]. Контроль за використанням партіями державних коштів, крім Національного агентства з питань запобігання корупції, здійснює ще й Рахункова палата [97]. Однак, не дивлячись на це, питання контролю за фінансами партій сьогодні стоїть гостро. На зустрічі представників Національного агентства з питань запобігання корупції, Рахункової палати, Національного банку та парламентських партій 13 жовтня 2016 р. було зроблено акцент на проблемах в реалізації контрольних-наглядних функцій та відсутності координації в діяльності НАЗК та Рахункової палати щодо питань фінансової звітності політичних партій та контролю за державним фінансуванням партій [128].

Враховуючи цей факт, вважаємо логічним створення спеціалізованого органу, який би мав своїм основним завданням контроль за фінансами партій та виступав би арбітром між політичними силами, НАЗК та Рахунковою палатою. Прикладом такого органу є японський парламентський комітет, який має назву «Комітет з контролю за політичними фондами» та складається з п'яти представників від різних партій, кандидатури яких висувуються Парламентом та затверджуються Прем'єр-міністром. Термін повноважень цього комітету складає три роки. У випадку розпуску Парламенту та призначення дострокових виборів він функціонує доти, доки новообраний Парламент не затвердить новий склад комітету. До його функцій належить не лише проведення аудиту та виявлення порушень, але й проведення освітньої та координаційної роботи з політичними фондами [597]. Тобто він є певним координаційним центром у сфері функціонування політичних фондів в Японії.

Таким чином, проаналізувавши можливість залучення досвіду функціонування та розвитку японських політичних партій в українських реаліях, ми дійшли висновку, що цей досвід у певних аспектах може бути корисним при розбудові партійної та політичної систем в Україні. Насамперед це стосується удосконалення українського законодавства в сфері

регулювання діяльності партій. Було з'ясовано, що певні законодавчі ініціативи, які в Україні були тільки нещодавно прийняті та сприймаються як великий крок вперед, наприклад, фіксований обсяг фінансування окремих кандидатів з боку юридичних осіб, в Японії вже вилучені з законодавства як неефективні.

Для удосконалення українського законодавства в галузі регулювання партійного життя було б корисним використати японський підхід до градації розміру внесків партіям з боку юридичних організацій в залежності від кількості їх членів, розміру прибутків та японську змішану систему нарахування державних субсидій партіям.

Також для українських партій могло б стати у нагоді вивчення досвіду формування електоральної політики Ліберально-демократичною партією Японії, характерними рисами якої було спрямування політичних ініціатив на місця та лобювання інтересів тих організацій, які висловлювали підтримку партії. Саме цей підхід дозволив ЛДПЯ сформувати прошарок «твердих голосів», який став запорукою її політичного впливу в країні.

Крім того, досвід взаємодії між окремими фракціями Ліберально-демократичної партії Японії може бути використаний для регулювання відносин в межах українських парламентських коаліцій. Особливо цікавим вбачається формування вертикальної системи інтересів: досвід з розподілу інтересів в межах ЛДПЯ на фракційні та загальнопартійні може бути корисним для визначення співвідношення партійних та коаліційних інтересів в українському Парламенті. Також цікавими вбачаються такі механізми регулювання внутрішньопартійного життя ЛДПЯ як розподіл посад між представниками різних політичних фракцій в порядку черги та заміна посадовців як спосіб вирішення політичних криз.

Тобто, не дивлячись на велику кількість розбіжностей між японською та українською партійними системами, які обумовлені об'єктивними історичними, політичними, культурними, соціальними чинниками, японський досвід може бути використаний у процесі розбудови української партійної та політичної систем.

На межі тисячоліть партійну систему Японії, яка традиційно вважалася достатньо стабільною, поступово охоплюють кризові явища, які у цей час охоплюють усі сфери японського суспільного життя. Їх розгортання сприяло не лише загальній політичній дестабілізації, але й перетворювало традиційні конструктивні фактори та механізми вирішення проблем в деструктивні. Під впливом усього цього починають активно розгортатися трансформаційні процеси в японській партійній системі.

На сучасному етапі відбувається ідеологізація японських партій та поступове оформлення правого та лівого центру в японській політиці, хоча і з певною національною специфікою. Наявність в Парламенті значної кількості представників правопопулістських партій призвела до виникнення двох полюсів опозиції, які за результатами виборів до Палати представників 2017 р. мали приблизно рівну кількість представників і при цьому принципово різні підходи до бачення майбутнього Японії. Це, з одного боку, унеможливило формування широкої опозиції, а з іншого – створювало умови для консолідації провладних та опозиційних правих сил при прийнятті певних законопроектів. Важливо відзначити, що в межах ідеологічних центрів, які проходили стадію формування, вже існували відцентрові тенденції, які проявлялися як в загостренні внутрішньопартійних проблем, так і в розростанні протиріч між партнерами.

Проведене дослідження дає підстави говорити про те, що японський досвід можна використати в Україні. По-перше, це досвід у сфері законодавчого забезпечення функціонування партійної системи країни, пов'язаний з проблемою фінансування партій та створення умов для ліквідації корупції у цій сфері. По-друге, досвід побудови стабільної політичної партії, що спроможна пережити не лише декілька виборів, прикладом якої можна вважати Ліберально-Демократичну партію Японії. По-третє, механізм регулювання відносин між фракціями Ліберально-Демократичної партії Японії, який можна перенести на українські парламентські коаліції.